

KONSPEKT WYKŁADÓW

SCALENIA GRUNTÓW - ASPEKTY KSZTAŁTOWANIE KRAJOBRAZU ROLNICZEGO

Proces kształtowania krajobrazu powinien być poprzedzony identyfikacją w terenie struktur krajobrazowych oraz zaznaczenie ich lokalizacji na mapie jako ‘miejsca szczególne’ w krajobrazie. Pod pojęciem „miejsca szczególne” można wyróżnić: miejsca ważne przestrzennie, dominanty i punkty szczególne.

Dominanty przyciągają uwagę obserwatora na danym obszarze, są to zazwyczaj elementy punktowe (czasem powierzchniowe) wyróżniające się rozmiarami lub usytuowaniem (np. górujące nad okolicą wieże kościoła, stare samotne drzewa wśród pól zespoły dworskie, cmentarze itp.) Dominanty mogą być i bardzo często są celem istniejących osi widokowych.

Punkty szczególne to z kolei niewielkie obiekty przyciągające uwagę obserwatora, posiadające pewne wartości np. historyczne, kulturowe (takie jak pomniki, kapliczki, krzyże przydrożne, duże głazy itp.) Usytuowane są one zazwyczaj w ważnych przestrzennie miejscach np. na rozstaju dróg, przy wjeździe do wsi, na wzniesieniu itp. [K. Sobolewska - Mikulska 2009 – habilitacja].

Atrakcyjność krajobrazu można ocenić oceniając¹:

- Różnorodność elementów budujących krajobraz takie jak np. zwarty las, skupiska drzew, pojedyncze drzewa, kępy krzewów, wody, roślinność wodną, obecność łąk i pastwisk, zabudowań i innych obiektów antropogenicznych takich jak: drogi, linie trakcyjne. Zakłada się, że im większa różnorodność elementów budujących krajobraz tym jego atrakcyjność widokowa jest większa;
- Obecność punktów szczególnych oraz sposób ekspozycji tych punktów i miejsc;
- Obecność tzw. form mocnych². Formy mocne umożliwiają orientację w otoczeniu i odnajdywanie miejsc ważnych, są łatwo dostrzegalne. Można do nich zaliczyć: rząd drzew rosnących wzdłuż miedzy, samotne stare rozłożyste drzewo itp. Formy mocne mogą stać się symbolem miejsca i być zawsze z nim identyfikowane;
- Obecność miejsc zaburzających harmonię widokową.

---

¹ j.w

² Gyurkovich J ; 1999 „znaczenie form charakterystycznych dla kształtowania i percepcji przestrzeni. Wybrane zagadnienia kompozycji w architekturze i urbanistyce, Wyd. Politechnika Krakowska, Monografia 258, Kraków

Kształtowanie i pielęgnowanie krajobrazu odgrywa szczególną rolę na obszarach wiejskich, gdzie obok naturalnych składników krajobrazu występują elementy kulturowe.

Intensyfikacja produkcji rolniczej, która następowała przez lata doprowadziła do charakterystycznych zmian krajobrazu rolniczego, do których zaliczyć można między innymi:

1. zmniejszenia zróżnicowania upraw w wyniku specjalizacji gospodarstw,
2. postępującej eutrofizacji wód powierzchniowych i podziemnych,
3. zaniku fragmentów agrocenoz, takich jak miedze śródpolne, zadrzewienia i zakrzewienia, żywopłoty, małe zbiorniki wodne,
4. zmian właściwości fizycznych i chemicznych gleby poprzez stosowanie wysokiego nawożenia mineralnego i zmniejszenie roli nawożenia organicznego,
5. zmiany składu gatunkowego fauny w wyniku stosowania insektycydów.

Do najważniejszych komponentów krajobrazu wiejskiego należą: rzeźba terenu, układ pól uprawnych, łąk i pastwisk, dróg dojazdowych, wód powierzchniowych, zieleni przyzagrodowej, śródpolnej, leśnej i zabudowy.

Kształtowanie krajobrazu wiejskiego jest jednym z elementów programu rozwoju obszarów wiejskich. Zabiegi związane z formami gospodarki terenami na obszarach wiejskich mające na celu podnoszenie walorów krajobrazowych tych obszarów mają ścisły związek z programami rozwoju agroturystyki oraz alternatywnych źródeł dochodów dla osób zamieszkujących te tereny.

W grupie prac inwentaryzacyjnych związanych z przygotowaniem projektu rozwoju obszarów wiejskich powinny się znaleźć działania mające na celu inwentaryzację elementów i struktur krajobrazowych. W inwentaryzacji należy wyróżnić elementy i struktury krajobrazowe przyrodnicze jak: zadrzewienia i zakrzewienia, zarośla, grupy drzew, obszary trzcinowisk, podmokłe łąki, torfowiska, wąwozy i jary, skały i kamieniska.

Należy również wyróżnić istniejące struktury o charakterze antropogenicznym jak zabytkowe młyny, wiatraki, kapliczki, krzyże przydrożne, cmentarze, miedze.

Podstawą inwentaryzacji elementów o charakterze krajobrazowym jest ortofotomapa i zdjęcia lotnicze.

Zadrzewienia i zakrzewienia oraz zieleń wysoka jako elementy krajobrazu.

Jednym z głównych elementów agroekosystemów są zadrzewienia. Definiuje się je jako pojedyncze drzewa i krzewy lub ich skupiska, które nie są odrębnymi ekosystemami a jedynie

ich elementami. Kryteria definiowania zadrzewień określa rozporządzenie Ministra Rozwoju Regionalnego i Budownictwa z dnia 29 marca 2001 w sprawie ewidencji gruntów i budynków (Dz. U. Nr 38 z 2001) gdzie podaje, że „Gruntami zadrzewionymi i zakrzewionymi są grunty porośnięte roślinnością leśną, których pole powierzchni jest mniejsze od 0,1000 ha, a także:

1. kępy olszyn, brzoź i innych drzew i krzewów, o niecałkowitym pokryciu terenu, występujące zazwyczaj wśród użytków zielonych,
2. tereny torfowisk, pokrytych częściowo kępami krzewów i drzew karłowatych,
3. grunty porośnięte wikliną w stanie naturalnym oraz krzewiastymi formami wierzb w dolinach rzek i obniżeniach terenu,
4. przylegające do wód powierzchniowych grunty porośnięte drzewami lub krzewami, stanowiące biologiczną strefę ochronną cieków i zbiorników wodnych,
5. jary i wąwozy pokryte drzewami i krzewami w sposób naturalny lub sztuczny w celu zabezpieczenia przed erozją, niezaliczone do lasów,
6. wysypiska kamieni i gruzowiska porośnięte drzewami i krzewami,
7. zadrzewione i zakrzewione tereny nieczynnych cmentarzy, poza zwartymi kompleksami lasów,
8. skupiska drzew i krzewów mające charakter parku, ale nie wyposażone w urządzenia i budowle służące rekreacji i wypoczynkowi.

W zależności od wzajemnego układu drzew i krzewów w zadrzewieniach oraz od kształtu i wielkości zajmowanej powierzchni rozróżnia się następujące formy zadrzewień (tabela3):

Tabela 3. Formy zadrzewień

Forma	Omówienie
Pojedyncza	niezależnie rozmieszczone w krajobrazie pojedyncze drzewa (np. grusze polne lub krzewy)
Rzędowa	liniowo rozmieszczone drzewa i krzewy, np. w zadrzewieniach drogowych
Pasowa	co najmniej 2-rzędowy pas zadrzewienia o szerokości do 20 m. (wzdłuż rzek, wokół zakładów przemysłowych)
Grupowa	skupienia drzew i krzewów o powierzchni nie przekraczającej 0.02 ha (częste na pastwiskach)
Kępowa	skupiska drzew i krzewów o pow. od 0.02-0.10 ha np. remizy śródpolne
Powierzchniowa	zadrzewienia o powierzchni powyżej 0.10 ha, które jednak ze względu na sposób zagospodarowania nie stanowią lasu.

W zależności od lokalizacji rozróżnia się następujące rodzaje zadrzewień

Tabela 4. Rodzaje zadrzewień w zależności od ich lokalizacji

Rodzaje zadrzewień	Lokalizacja
użytków rolnych	polne, łąkowo-pastwiskowe i ogrodnicze, zadrzewienia spełniające funkcje klimatotwórcze, glebochronne, biocenotyczne
terenów komunikacyjnych	drogowe, położone w obrębie pasa drogowego lub (np. żywopłoty przeciwnieżne) poza nim oraz kolejowe i przy obiektach związanych z trasami
przywodne	przy wodach powierzchniowych płynących i stojących oraz przy urządzeniach i budowach wodnych, utrwalają brzegi wód, chronią lustro wody przed nadmiernym parowaniem oraz zmniejszają - eutrofizację wód zanieczyszczeniami spływającymi z pól
terenów przemysłowych	ochronno-izolacyjne, wewnątrz zakładowe i rekultywacyjne zadrzewienie wokół i na terenie zakładów przemysłowych i energetycznych oraz na wyrobiskach i zwałowiskach (hałdach), chroniące otoczenie przed szkodliwymi emisjami, polepszające zdrowotne i estetyczne warunki tego otoczenia oraz uproduktywiające nieużytki przemysłowe
wiejskich terenów zabudowanych	przydomowe i przyzagrodowe zadrzewienia spełniające funkcje ochronne, produkcyjne i estetyczne
urządzeń turystyczno-wypoczynkowych	przy ośrodkach turystyki i wypoczynku oraz przy obozowiskach (campingach polach biwakowych)

Poszczególne zadrzewienia mogą pełnić wielorakie funkcje, co zostało zobrazowane w tabeli 5.

Tabela 5. Funkcje i oddziaływanie zadrzewień

Grupa funkcji	Funkcja	Oddziaływanie
Ochronne	klimatotwórcza	hamowanie wiatrów, modyfikujące rozkład opadów, temperatura powietrza i gleby, parowanie
	glebochronna	pasy drzew i krzewów w poprzek stoków zmniejszają erozję wodną, a prostopadle do kierunku wiatrów-erozję wietrzną
	wodochronna	zmniejszanie parowania (np. na terenach źródliskowych i spływu powierzchniowego, przeciwdziałanie chemicznemu i biologicznemu zanieczyszczeniu wód
	biocenotyczna	tworzenie miejsc gniazdowania i żerowania ptaków i owadów, zwłaszcza dzikich pszczołowych, niezbędnych do zapylania roślin uprawnych
	sanitarno-higieniczna	zatrzymywanie zanieczyszczeń pyłowych toksycznych gazów, nieprzyjemnych zapachów (np. z ferm hodowlanych)
	techniczna	rozgraniczanie własności, zasłanianie miejsc szpecących (np. śmietników) działanie ochronne (żywoploty z kolczastych krzewów) i przeciwpożarowe, umacnianie skarp, sygnalizowanie skrzyżowania dróg
Produkcyjne	produkcja drewna, produkcja użytków drzewnych	dostarczanie różnych sortymentów drzewnych, dostarczanie jadalnych owoców, pożytków pszczelich, surowców farmaceutycznych, liści użytkowych
Społeczno-kulturalne		stwarzanie możliwości wypoczynku, zaspakajanie potrzeb estetycznych, przyczynianie się do umysłowego i kulturalnego rozwoju człowieka

Jednym z elementów Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu wiejskiego jest problematyka wykorzystania zadrzewień do tego celu co jest silnie zintegrowane z ³:

1. kształtowaniem rolniczej przestrzeni produkcyjnej (zadrzewienia i zakrzewienia o charakterze przeciwerozijnym),
2. kształtowaniem rolniczej przestrzeni produkcyjnej w ujęciu ochrony wód (zadrzewienia i zakrzewienia jako części składowe stref buforowych wzdłuż cieków i zbiorników wodnych),
3. kształtowanie rolniczej i leśnej przestrzeni produkcyjnej (pasy zadrzewień wokół kompleksów leśnych).

³ Sobolewska-Mikulska K.;1998, „ Ecological and landscape aspect in transformation of spatial structure of rural areas” Geodezja i Kartografia – tom XLVII z.3-4/1998 Warszawa